

*Posudek na diplomovou práci Zuzany Adámkové: Problematika zaměstnávání osob
s hendikepem
(Posudek vedoucí práce)*

Samo zvolené téma práce je velmi aktuální, a netřeba příliš zdůrazňovat, že zde nabízené propojení sociálního znevýhodnění na základě předpokládané (tělesné) nezpůsobilosti a genderu je v českém kontextu výjimečné. Zde je potřeba ocenit již to, že se na podobné propojení pamatuje, zvláště v kontextu českých feministických studií, kde je tato intersekcce doposud marginalizována. Práce je cenná i z toho důvodu, že upozorňuje na to, že Česká republika sice ratifikovala mezinárodní *Úmluvu o právech lidí s hendikepem* (OSN), a tím i přislíbila dodržování práv o jejich ekonomickém začlenění a zákazu diskriminace, nicméně jak práce diplomandky zřetelně ukazuje, tento příslib zůstává nenaplněn. A jak autorka taktéž konstatuje, např. Zákon o zaměstnanosti žádné ustanovení o diskriminaci „postižených“ na trhu práce neobsahuje. (viz str. 41-44)

Metodologicky se práce opírá o východiska oboru disability studies a materiálově je postavena na kombinaci analýzy normativních pramenů věnujících se problematice zaměstnanosti a rozboru polo-strukturovaných rozhovorů se znevýhodněnými osobami, ty poté doplňuje rozhovory se zástupci státních institucí (zaměstnanci a zaměstnankyně pracovních úřadů). Normativní proklamace o státním postupu v deklarované snaze eliminovat znevýhodnění a diskriminaci lidí s hendikepem je konfrontován s perspektivou znevýhodněných. Analýza má tak potenciál odhalit nejenom neúčinnost a nekompetentní implementaci opatření, ale i nereflektovanost samotných struktur znevýhodnění.

Zpracování teoretické části nevyniká, ale považují jej za dostatečné; snad vzhledem k celkovému pojetí kategorie hendikepu, které je spíše popisné, nežli analytické, by bylo bývalo vhodnější více prostoru věnovat konceptům strukturálního útlaku (*disablement*, v práci také nazýváno jako tzv. sociální model, viz Kolářová v tisku), než konceptům diskurzivního utváření „postižení“ (McRuer). Nicméně jelikož hlavní přínos a ambice práce netkví v části teoretické, ale analytické, budu se dále věnovat diskuzi této „aplikované“ části.

Kritické připomínky jsou mnohé, shrnuje do několika základních/zásadních okruhů:

- *Neujasněnost jazyka a vyjádření*
Tato neujasněnost vyjádření je pak zvláště na škodu v místech, kde autorka artikuluje hlavní otázky a analytické ambice práce. Pro obhajobu bych autorku prosila o jasné formulování výzkumných otázek a cílů práce.
- *Schopnost strukturovat argument*
Přes obrovské zlepšení, které v textu, který vznikl déle než dva roky, vidím, musím konstatovat, že čtení textu a sledování autorčiných argumentů ztěžuje fakt, že se v práci stále objevují místa, kde je logika argumentační linie nejasná, kde autorka přeskakuje od tvrzení k tvrzení. Na relativně početných místech jsou tak čtenáři přemoženi nestrukturovaným textem.
- *Zpracování dat, a spíše základní úroveň analýzy*
V práci na několika málo místech přetrvaly pasáže, které ukazují na to, co bylo v práci

největším polem zápasu, a to sice naučit se odstupu od primárního materiálu, ten podrobit „kritice pramene“. Např. namátkou na str. 65 a 66, kde autorka v diskuzi nad Národními plány nereflektovaně přebírá pozici jednoho ze zdrojů; je o to problematičtější, že se jedná o materiál připravený MPSV, a který tedy odráží právě mechanismy znevýhodnění, které má práce odhalit a analyzovat. Tento materiálově „naivní“ přístup se objevuje i v metodologické části při popisu průběhu rozhovorů se zástupci úřadů práce (str. 27).

Za eticky hraniční považuji autorčinu definici rozhovorů a kvalitativních metod jako metody, které slouží k odhalení skrytého. “Metody kvalitativního výzkumu jsem zvolila také z toho důvodu, že jsem využívala subjektivních výpovědí, které umožnily odhalit i sebemenší detaily z osobního života hendikepovaných osob.” (str.25), a “Respondenti ke mně byli otevření, měla jsme možnost dozvědět se sebemenší detaily. Jejich otevřenosti ve výpovědích jsem nezneužívala a nakládala s jejich důvěrou se zvýšenou opatrností.” (28)

Jsem přesvědčená, že zde se jedná především o onu již výše avizovanou nezkušenost s psaním, neboť je potřeba zdůraznit, že autorka v textu dokazuje alespoň základní úroveň reflektovanosti a vědomí vlastní lokace. Jako velmi pozitivní vidím schopnost autorky zpětně upozorňovat na své vlastní chyby a potenciální zatíženost některých soudů a východisek. (viz kapitola o lokaci)

- *Statické pojednání hendikepu a genderu, málo (analytického) provázání*

Další zásadnější připomínka je potřeba vyjádřit k tomu, jak autorka provazuje obě zásadní kategorie: tělesnou jinakost, resp. ne/způsobilost a gender.

Nejpatrnější je to v kapitole 3, jejíž název sice, podle mého názoru správně a progresivně odkazuje k obecné problematice *rovnosti* a slibuje tak, že autorka obě kategorie prováže, nicméně tak se v samotné diskuzi normativních pramenů neděje.

Souhrnně je možné konstatovat, že obě kategorie jsou nahlíženy deskriptivně, a i proto se ona propojení hledají obtížně.

Lepší zpracování vztahů mezi genderem a ne/způsobilostí se objevuje v diskuzi výpovědí znevýhodněných (kap. 4)

- *Provázanost s teoretickou literaturou a spíše základní analýza*

Poslední obecnou výtku mám ke způsobu (explicitního provázování vlastní analýzy s teoretickými východisky. V analytických pasážích postrádám více nejenom odkazů na teorii, ale spíše její využití k rozvíjení vlastních interpretací a tezí. Zde autorka – právě bez opory abstrakce a konceptů – neformuluje žádné argumenty, teze, které by zásadněji přesahovaly úroveň explicitních formulací v primárních materiálech. Nicméně i zde bych ráda jako vedoucí práce konstatovala velké zlepšení a intenzivní snahu autorky.

- *Metodologické ujasnění role rozhovorů se zaměstnanci pracovních úřadů*

V průběhu práce došlo k posunu v designu práce, rozhovory s pracovníky úřadů práce dostaly spíše doplňující úlohu a hlavní záměr práce se soustředí na analýzu a konfrontaci plánů a výpovědí lidí s hendikepem. To, že tento posun není v práci zcela zřetelně popsán a reflektován beru i jako svoje vlastní přehlédnutí.

Přes tyto nedostatky bych alespoň v krátkosti ráda vyzdvihla důležité poznatky, které práce přináší.

- Kapitola 3 přes svou místy nelogickou strukturu zprostředkovává nejenom vzhled do neúčinnosti jednotlivých národních plánů, které mají sloužit jako strukturovaný plán ke snížení účinků znevýhodňování a hendikepujících mechanismů. Autorka také konstatuje, že

plány v celku neuvádějí žádná konkrétní opatření, která by měla situaci napravit. Z práce diplomandky je také patrné, že tvůrci plánů nepracují s žádnými koncepty diskriminace, znevýhodnění, a proto ani tyto plány z podstaty nemohou být efektivní. Navíc autorka, a to zvláště v kapitolách věnovaných vzdělávání – a to, že je v diplomové práci pojednána problematika zaměstnanosti v propojení s otázkou zaměstnanosti je také potřeba vypíchnout, neboť tak autorka demonstruje chápání hendikepu jakožto komplexní sociální struktury, dokazuje, že (a to zvláště v případě starších plánů) samotní autoři a autorky plánů pracují se stigmatizujícími představami hendikepu a schopnostech jedince. Zde mám na mysli např. deklarace o tom, že hendikepovaným je potřeba zajistit přístup alespoň k základním požadavkům na vzdělání apod.

Zajímavý je také postřeh, že – narozdíl o stínových zpráv, které monitorují snahy stát v oblasti genderové politiky – ve vztahu k „postizení“ tyto nezávislé monitorující instance stále nefungují. Měla by diplomandka pro toto vysvětlení? A zásadního významu je zjištění, na které jsem již upozorňovala na úvod posudku, tj. že samotné zákonodárství na rovnost na trhu práce nepamatuje. (41-42) K tomu se pojí i poznatek, který vzešel z rozhovorů se zaměstnanci úřadů práce a sice, že očekávání rovného přístupu k lidem s hendikepem je v podstatě iracionální (viz str. 76).

Pro obhajobu bych také autorku prosila o to, aby shrnula trendy vývoje těchto plánů a obecněji popsala jejich proměny. Toto shrnují v propojení s teoretickou literaturou v práci není zcela vyčerpávající.

- Kapitole 4 citelně chybí provázání s teorií, která by autorce pomohla vytěžit jednotlivé výpovědi. Explicitně se např. nabízí otázka, proč autorka v analýze nepracuje s konceptem stigmatu, kterému v teoretické části práce věnuje relativně velký prostor. Nicméně i v současném stavu z práce vyplývají důležité závěry: většina respondentů/tek se ocitá bez pomoci úřadů práce, resp. úřady práce nejsou vnímány jako práce schopní, či způsobilí, opatření, které stát a potažmo pracovní úřady jsou neúčinná či lépe řečeno z definice bariérová a nedosažitelná. Tento zásadní poznatek autorka podle mého nedotěžila dostatečně a proto navrhuji, aby tak učinila u obhajoby.

Zajímavé a relevantní jsou zjištění, která ukazují, že diskriminace a znevýhodňování skrze předpokládanou nezpůsobilost má pro respondenty zjevnější charakter a formu, nežli znevýhodnění genderové. Pro diskuzi u obhajoby bych diplomandku prosila o rozvedení a diskuzi vnímání genderové diskriminace mezi jednotlivými respondenty a respondentkami a také to, kde ona vidí souvislosti a provázanosti obou forem znevýhodnění.

- Po formální stránce práce odpovídá formálním požadavkům, je opatřena potřebnými přílohami (osnovy rozhovorů, kódovací kniha...). Za pozitivní považuji i dynamičtější strukturu práce, ve které autorka provazuje kapitoly, které kontextualizují obecnou situaci zaměstnávání s několika málo citáty s aktéry výzkumu. Naopak, práci neprospívají podle mého názoru zbytečné pasáže, které nedělají nic než „state the obvious“ (např. “O metodologii diplomové práce jsem začala přemýšlet v okamžiku výběru tématu, protože metodologie samotná představuje ústředí diplomové práce a je třeba si jí už ze začátku ujasnit. Proto mi už na samém začátku příprav a psaní práce byla nápomocná práce s odbornou literaturou, kdy jsem si ujasnila, s jakými metodami budu pracovat a které budou stěžejními,” str. 24), a potom četné řečnické otázky, jejichž počet sice autorka v poslední verzi práce dramaticky snížila, přesto je ale jejich počet nadměrný a na některých místech

zřejmě autorce pomáhají s formulaic obtížných pasáží. Poslední postřeh z pozice vedoucí práce, na tomto místě musím zhodnotit péči a soustavnost, se kterou Zuzana na diplomové práci pracovala, práce se rodila dlouho a komplikovaně, a její současná podobě znamená velký, zásadní posun. I to беру v potaz ve svém hodnocení.

Celkově práci, přes kritiku nastíněnou výše, doporučuji k obhajobě a to s výchozím hodnocením **dobře**.

Kateřina Kolářová
Chicago,
7.2. 2013